

સુવર્ણ રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ
તૈયાર કરેલી છે

ખીજ ચોપડીના અર્થ.

ઢેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; પાઠના
સવાલ; પાઠના સાર; ભૂગોળ; પાઠવાર અધરા
શબ્દો તથા જોડાક્ષર; હમ્મેદસની ફિલ; વિગેરે.

અધિકાર—મે.સી. સી. ડી શાહ એન્ડ કો.

રચના હેઠાણુ—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનુ હેઠાણુ—શાહપોર—સુરત.

આ પુસ્તક સંવત ૧૯૬૭ ના રપે મા એકલ મુદ્રા
રજીષ્ટર કરાવ્યુ છે.

છાપનાર—ગોવિંદજી ડાહ્યાભાઈ નાયક.

છાપવાનુ હેઠાણુ—શ્રી 'અનાવિલ બાંધુ' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,
બરાનદેવી બાજી બાણ્યાળી પોળ—સુરત.

[સને ૧૯૨૫] કિંમત રૂ. ૦-૪-૦ [સં. ૧૯૮૨]

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૬૧૮- વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બુદ્ધ મોક્ષસૂત્ર ૨૯૧

વિષય મહાપરિણિવૃત્ત : ૬-૧૦૫

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હોરો

કોપડીના અર્થ

પાઠ ૧.
જોન=ટેબલ

સુથાર=લાકડાનું કામ
કરનાર

કુડીઓ=છો દંટનું કામ
કરનાર

મધમધે=ખુશખોથી બહેક
બહેક થઈ રહે

પવન=વાનું વાનું

વાસ=સુગંધ; પીમળ

સાર—દરરોજ

પાઠ ૨.

વર્ણન=હકીકત

ઝવેંયા=આયન કરનાર

મધુર=મીઠું

પંખેર=પક્ષી

જમર=મમરો

મુલાં=મુસલમાનો

નીમાશ; હોરાઓના

ધર્મ શુરુ

લુલુ=જનાબનો ભિમેસો

તળાવ=જેની ચારે બાજુ

જમીન અને વચમાં

પાણી હોય તે

પહાડ=મોટો ડુંગર

પાધર=ખુલ્લી જગા

ધર્મ શાળા=મુસાફરોને

ઉતરવાની વગર ભાડાના

જગા

વટેમાર્ગ=મુસાફર

ઓસરી=ઓટલી

અનવાળું=ચુરજ, દીવા

ધધરની ભક્તિ કરવી.

છોડ

અંધકાર=અંધારું

મુજ=મારા

પંખી=પાંખવાળું પ્રાણી;

પક્ષી

વન=જંગલ

વહાણું વાયું=સવાર થઈ

વીતી ગઈ=પૂરી થઈ

પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં

ઝમઝગાટ=ચળાકાટ

વગેરેનો પ્રકાશ

ધોર=ખીક લાગે તેનું

ઝમઝમે=પ્રકાશે

ઉમસ=ઝાંખુ અનવાળું

સરખાં=મનાવ્યાં

કળાતું=સમજાતું

પાડ=કપકાર

યાદ=ફામ; સરત

ઉપકાર=પાડ; આભાર

ભક્તિ=મનન

લાતભાતના=તરેહ

તરેહના

હીસે=જણાય; દેખાય

પાન=પાંદડાં; પાંતરાં

કુકડા=મરધા

મેના=એક જાતનું સુંદર

રાગનું પક્ષી

કુટડા=રૂપાળા; રોબી

તેજ=પ્રકાશ

ફીફું=ઝાંખું

મોઢું કાળું થયું=દેખતા	રૂડું=સારું; ઘણું	ઢોર=ચેપમાં જનવર;
બંધ થયા; સંતાઈ	બાંગ=જૂમ પાડીને	પશુ
ગયા	નિમાજ પઢવી તે;	ચારો=ખાવાનું
ખુણાખાંચા=ગલી કુંચી;	નિમાજ પઢવાને માટે	વેલી=વેલા
છુપી જગા	જૂમ પાડવી તે	ખીલે=ફૂટે
ખોળે=શોધે	ચંદ્રતણો=ચંદ્રમાનો	નહિ ભૂલ=ભૂલ વગર
લક્તનનો=લગતો	ઉદય થયો=ઊગ્યો	તાળનં=તરતનાં ખીલેલાં
ધ્યાનધરે=આંખ મીચી	કમળ=કમળનું ફૂલ	ટોળે=ટોળાખંધ
પરમેશ્વરને જુએ	પત્ર=પાંખડી	વીરા=માઈ
ગાન=ગાયન	ખોલે=કાઢે; ખીલે	મગન=ખુશી
દાતા=સખી; દાતાર	હિમંગી=હોંસીલા	પ્રભુકેરં=પ્રભુનું
દીયે=આપે	ધાય=દોડે; ઊડે	ધ્યાન=ચિત્ત; મન

સવારની હઠીકત.

સમજુતી-હે ! મારા વહાલા દીકરા તું જિઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ ખોલે છે. રાત પુરી થઈ ને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઊગવાની તૈયારી થયેલી અજવાળું થયું, તેથી જાત જાતનાં રંગો દેખાય છે અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે, માટે હે ! મારા વહાલા દીકરા તું જિઠ જંગલમાં પક્ષીઓ ખોલે છે. [૧] મરઘાં કુકરેકૂક કરે છે, અને કાગડા કા કા કરે છે. શોખિતા મેના, પોપટ અને મોર મીઠા ખોલ ખોલે છે. [ટિપ્પણ ૨] સુરજના ઊગવાથી 'ચંદ્રમાનું' અજવાળું 'ઝાંખું' પડ્યું અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો ઝાંખવાઈ ગયા અને સંતાઈ જવા માટે ગલીકુંચી શોધે છે. [ટિપ્પણ ૩] ભગત પરશુરમનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે. ઉદાર માણસો ઘણું દાન આપે છે, અને મુલ્લાંજી નિમાજ પઢવાને

માટે જમ પાડે છે. [ટેક ૪] સુરજ ઊગ્યો તેથી રાતનું અંધારું જતું થયું, ભમરો ગું ગું અવાજ કરી રહ્યા છે, અને કમળનાં ફૂલની પાંખડીઓ ખીલે છે. [ટેક ૫] જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માણસો ધંધે વળગવાને હોંસીલા થાય છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચારો શોધે છે. [ટેક ૬] ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ, બૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીલે છે; ધણાં પક્ષીઓ એકઠાં થઈને તાણું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. [ટેક ૭] મા એમ કહે છે કે, હે બાઈ! તું ખુશી થઈને પરમેશ્વરનું નામ દઈને ઝાડ અને મન દઈને પાક વાંચ. [ટેક ૮]

પાક ૩.	હોગી=દાગણ સહ પુનેમ	પંખા=વીજણા
પરસ=માર મહીના	સુદ=અજવાળાઈ; મહીનાનું પહેલું પખવાડીઉં	ચોમાસું=વરસાદની ઋતુ
ઋતુ=મોસમ; રત	વદ=અંધારીઉં; મહીનાનું ખીજું પખવાડીઉં	અજેવ=રાખડી આંધવાનો દિવસ; શ્રાવણ સહ ૧૫
મહીનો=ત્રીસ દિવસ	પખવાડીઉં=પંદર દિવસ	દશેરા=રાખડી છોડવાનો દિવસ; આસો સહ ૧૦
કરતક=હિંદુ વરસનો પહેલો મહીનો	તિથિ=દિવસ	દિવાળી=હિંદુ વરસના છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ
તહેવાર=આનંદનો દિવસ	અમાસ=હિંદુ મહીનાનો છેલ્લો દિવસ; જે દિવસે ચંદ્ર બીસકુલ ઊમરો નથી તે દિવસ	પર્વ=તહેવાર; આનંદનો દિવસ
શિયાળો=ઠાઠની મોસમ	વસંત=લુગડાં	
હિંદુ છે=ચમાવે છે		
ઉતરાણ=સંક્રાંતિ; સુરજનું ઉતરતરફ જવું તે		
રવિમાસુ=મોસમ		

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કયું કયું ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા ? વરસના મહીના કેટલા ? મહીનાના

દિવસ કેટલા, પખવાડીઆં કેટલા અને તે ક્યાં ક્યાં ? પખવાડીઆના દિવસ કેટલા ? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે ? મહીનામાં બીજી તિથિઓ કય કય આવે અને કેટલીવાર આવે ? સિઆળો, હનાળો , અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે ? દરેક ઋતુમાં કય કયા તહેવાર આવે છે અને તે કઈ તિથિએ આવે છે ?

પાક ૪.	વનાર	રેશમી=રેશમનું બનાવેલું
એળો=મણાં માણસો અને માડી ઘોડા વગેરેની ઠંઠ	હાટ=દુકાન	શણ=એક જાતનો ઓઠ
એકાગ્રઆઠમ=આવણુ વદ આઠમ; જન્મપ્રમી	કોપરાપાક=કોપરાનો બનાવેલો પાક	એની ઓલનાં દોરડાં તથા કપડાં બને છે
કડકડતાં=અચીવાળાં	મિઠાઈ=અરશી, પેંડાવગેરે	સરૈયા=અતાર, ગુલાબ-જળ, ધુપેલ વગેરે
લાઈ/મંધ=દોસ્તદાર	ખડકેલી=ગોઠવેલી	સુગંધી વેચનાર
ઠંઠ=ગીરદી; બીડ	ખરાદી=સિંધાડા ઉપર ઘાટ ઉતારનાર	ખહેકખહેક=મનમન
વખુટા=જુદા	સામાન=ચીજો; વસ્તુઓ	લીલો મેવો=તાજાં પાકાં ફળ
દુકાન=માલ વેચવાનું ઠેકાણું	પલંગ=છત્રીવાળો કાચ	દ્રાક્ષ=દરાખ
કંસારા=તાંબા પિત્તળનાં	પારણું=હીડાળા જેવું ઘોડીઉં	ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન
વાસણ બનાવનાર	કોચ=એ બાણુએ તકીઆવાળો પલંગ	મહારી=ખેલ કરનાર
અથવા વેચનાર	કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર	ખેલ=રમત
તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ	સુતરાઉ=સુતરનું બનાવેલું	સિપાઈ=ચોડીદાર
પિત્તળ=તાંબું અને જસ-તની મેળવણીથી બનેલી પીળા રંગની ધાતુ	જીનનું=ઘેટાના વાળનું	સવારો=ઘોડે બેસી દરનાર
સુખડીઆ=મિઠાઈ બનાવનાર		ફુદી=ચક્કર

સવાસ-ગોઝળ આકમના મેળામાં શું શું જોયું ?

પાક પ	ધાટ=ધલામ; ઉપામ	છવ લખનો નાહો=ખૂમ
નહારી=ખરામ	સસ=દોરડું	દોડયો
સોખન=સંગમ	હમલે હમલા=ધણામ	ફરીને=પાછળ
પરેલ=ગમનો ઉપરી	દોરત=માધ્યમ; મિત્ર	દોલો=ધપડો
વાડી=ફલ, ફળનાં ઝાડ	ફકડ=સારા.	ફળ=ફાયદો; લાભ
ઘોડવાળી જગા	પછવાડેથી=પાછળથી	કવિતાના અર્થ.
મઝા=મમત	રખેરાળ=સાચવનાર	અસર=લાગણી
સૂખી=પતરાળ	સજમડ=જોરથી	સંગ=સોખત; સંગત
વારકાં=પરાયાં; બોળનાં	ઝપાટો=સપાટો	રંગ=અસર; પાસ
માને=કબુલ કરે	થડ=ઝાડનો વચ્ચેનો જોળ	પ્રેમ=પ્યાર; હેત
ખ્યાખરે=અંતે	ભાગ	હામ=ડેકાણું
ઝાંપો=ઝાંટાનો દરવાજો	અથડાયું=અફળાયું	ઠરશે=ઉભો રહેશે
આથે=દૂર	ચકરી=તમ્મર; ફેર	જુરો=નકરો; ખરાબ
ખાસાં=સારાં; મળનાં	છુંદાઈ=ચમદાઈ	મે'તા=મહેતાળ
નિકાન=ઝોખાણ	લોહીમેહાણુ=મેહીથી	ભાખ્યાણી=નસીબદાર
તાફાને=ધારીને	ખરડાએલું	વિધા=ધનમ; બહુતર;
લૂમ=જુમખો	વાડીચળો=વાડીનો ધણી	હુનર
લૂટી પડે=નીચે પડે	લપડાકો=તમાચા	
	સોખલ તેવી અસર.	

સુમજુતી-જેને જેવી સોખત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોખત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોખત તેવીજ જગ્યાએ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોખત તેવીજ જગ્યાએ તે અંતે ઉભો રહેશે. (૨) સરી સોખતથી સારો થશે, નહારી સોખતથી

નકારો થશે; સારા મહેતાજીની સોજતથી વિદ્યા બણે અને નસીબવાન થાય મતલબ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે ફળવાય તે નસીબવાન થાય. (૩)

સાર-નકારી સોજતથી તેની નકારી અસર આપણા પર થાય છે, માટે નકારા માણસની સોજત કરવી નહિ પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.	ખરામ ટેવ; ખો	ઉતરી ગયો=સાંધામાંથી
ખડેલ=રખડો	પોળ=મેટી ખડકી	ખસી ગયો
ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે	અટક્યાળાં=અડપલાં;	લોકડો તાણુતો હતો=
ટકે સુખી હતાં.	કાઠને ખોટું લાગે	મોટે સાદે રાગ કાઢી
વગે=ઉંમરે	ઐવું કર્યા કરવું તે	રડતો હતો
પાર રહ્યોજ નહિ=ધણો	લગાઈ=વઢવાડ	હાડવૈંદ=ભાંગેલું હાકડું
જ થયો	વંઠી જશે=ખગડી જશે	બેસાડનાર વૈંદ
વધાઈ=વધામણી; ખુશ	સીધું ચાલવું=તોફાન	લેપ=અરડ
ખખર	મસ્તી ન કરવી	ઓસડ વેસડ=દવાં ને
ઓવારણાં=દુખડાં	ખહાને=નામે	તેના ઉપાય
ફાઈ પગલું=ફાઈના	ચોટું=ખખર	વક્તે=દશા; ભુડા હાથ
તરફથી જે પગલું	રખતો=રખડો	ખો=આહત; ખરામ ટેવ
ખાંધવામાં આવે છે તે	ટાળું=જથો	શિખામણ=દાયદાની
લોટ=ઈનામ	મસ્તી=તોફાન	વાત; બોધ
લાડીલો=લાડમાં ઉછરેલો;	લાતાલાતી=લાતમાજી	સુધરી ગયો=કુટેવ બેઠી
લાડકવાયો	લાત=પાછલો પગ	દીધી
કુટેવ=નકારી આહત;	મારવો તે	

સાર-નિશાળનું નામ હઈ રસ્તામાં રખતું નહિ, અને નકારાની સોજત કરવી નહિ.

પાઠ ૭.	જતન=રક્ષણ; સંભાળ	ખેલવું=રમવું
જક્ષી=પોતાની મરજી	રખારી=ઢોર ચરાવનાર	ઠરેલ=ડાહી
પ્રમાણે ચાલનાર; જીદી	જિચી ગધ=ગિડી ગધ;	નાદાન=સમજણ વગરનું
વાહરડાં=માયનાં બચ્ચાં	દૂધ દેતી બંધ મધ	સંભાળ=અરક્ષા
લવારાં=મકરીનાં બચ્ચાં	જાળવતો=સાયવતો	સપડાઇ પડશે=હેરાન
પાડાં=ભેંસનાં બચ્ચાં	વિઆય=જણે	ચશે; ફસાશે;
તલડરાં=ધેટાનાં બચ્ચાં	ધણી=માલીક	જક=જીદ; હક
ચારો=ખાસ	સાયવણી=સંભાળ	લાગ=લાવ; તક
નીરતો=નાખતો	તકરાર=વઢવાડ; રકમક	સટકી મચું=જાનું માનું
ખાંધે=ખભે	શિકારી=શિકાર કરનાર	નાસી મચું
ખેતર=અનાજ પાકે તે	અમળણું=ઓળખાણ	ઠેકવા=કુદકા મારવા
જગો	વગરનું	પાદર=ગામના ઝાંપા
ઝેલ=મકરાં, ઘેટાં રાખ-	મોજ=મગ્ન; આનંદ	બહારની જગા
વાનો વાડો	અમાગીઉં=કમનસીમ	વમડો=જંગલ
છાંચે=શીળે; છાંચડે	પાઠ ૮.	કેતર=ગુફા; બખોલ
વાંસળી=વાંસનું કાણું	ગોંધતો=પુરી રાખતો	તરાપ=કુદકા; ફાળ
પાડી બનાવેલું વાળું	ચેન=સુખ; મગ્ન	ખોડ=ગુફા; બખોલ
પાવો=પીસવો; સિસોટી	બંધીખાનું=કેદખાનું	કમેતે=વગરમેતે
ફંફ=મરમી; આશરો	ચાંદની=ચંદ્રનું અનવાળું	

સાર—માખાપ, મહેતાજી વગેરે કોઇ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું ને હક કરવી નહિ.

પાઠ ૯.	સહેજ સહેજમાં=જરા	છેડો=પાર; અંત
રિસાળ=રિસાઇ બચ	જરામાં	લાગ્યે=કહાય
એનો	રીસ=ગુસ્સો; મિનજ	આડોશી પડોશી=ખાસ

પાસના ધરના રહેનાર	પાડવી તે	વેદના=દુઃખ
ભાઈમાંડુ=સર્ગાવહાશાં	ટેવ=આદત	મુદ્દલ=ખીલકુલ
જમણ=જમવાનું	નક્રમો=અમયો	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ચીસ=ચીકથી વમ	હોંમ=ફેલ	નડે=હેરાન કરે

સાર-જરા જરા વારમાં રિસામ જતું નહિ

પાડ ૧૦.	કરવા માંડી	ચતન=મહેનત
જાળ=કરોળીઆનું પડ;	માટ=મટે	ચગદાઈ=છુંદાઈ; દમાઈ
જાળું; ફાંદો	ફાવ્યો=પાર પાડ્યો	તળે=નીચે
ફરી ફરીને=વારે વારે	ધાટ=કપાય	મેત=મરણ
વિષે=આખત	ભીડ્યો=હોંસથી મંડ્યો	તજી=છોડી
વણુ=વગર	રહો	અનંત=અણજ
તૂટેલ=તૂટી ગયેલે	ધીરજ=સખુરી	લાભ=ફાયદો
તાંતણે=તારે	નીરધાર=નકકી	પામે=મેળવે
મહેનત સર કરી=મહેનત ખાંત=ચેટક; કાળજી		

ફરી ફરીને સારું કામ કરવા ખાખત.

સમજ્યુતી—કરોળીઓ જાળ બનાવતાં ભોંય પર પડી જાય છે. ત્યારે મમરાય છે અને વગર તૂટેલા આખા તાર ઉપર ચઢવાને માટે ફરીથી જાય છે. (૧) કરોળીઆએ તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી; પણ તરત તે નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાના કાર્પ ઉપાયમાં ફાવ્યો કહિ. (૨) એવી રીતે પડતો અને ચઢતો ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડ્યો રહ્યો, તોપણ તેમાં ફાવ્યો નહિ, ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી છઠ્ઠીવાર ચઢવાને મંડ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જાળામાં જઈ પહોંચ્યા. (૪) જો કરોળીઆએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત

તો પગ તળે ધુંધાઈને વગર મોતે મરી જાત. (૫) એ પ્રમાણે કરોળી-
આની પેઠે જે માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આજસ કાઢી નાખીને
મહેનત કરે તો ધણોજ ફાયદો મેળવે.

સાર-સારું કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૧.	વડો=મોટો	નજર ફેંકી=જેઠ
અકમિલ્લુ=એક જાતની	સરદાર=હપરી	પૂર જેસથી=ધણા
રમત	ધૂમી રલો=આમથી તેમ	જેરયા
કચ્છ=કાછડો; કચ્છો	ફરી રલો	ભૂથપ=ભુલાવે
અડ=ફિલ્મો	ઠાવમાં=લાગમાં	શાખાશ=ધન્ય
સાથી=સોખતી	પેંતરા=ડગલાં પગલાં	ઠાવ=રમત
મિલ્લુ=ધાથી		

સાર-શરીરની સાથે મન ઠેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.	વચન=બોલ	કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ
દડ મનવાળો=પાકા વિ-	ખાતરી=ભરોસો	છંછેડે=હરકત કરે
ચારવાળો	મુત્તું=ચસ્તી વગરનું	પીક=વાંસો
એડીદડા=દડો અને તેને	મોં ફેરવી=મોં ચઢાવી	ધાર=આકાર
ફેંકવાની લાકડી	પીડા=પંચાત; દુઃખ	સોહામણી=સોમિતી
ડમણું=પગણું	મન ડગવા દીધું નહિ=	ભપકાદાર=રોપવાળા
રંગ જમ્બો=મજા આવી	મરજી મુજબ કર્યું નહિ	ફેરીને=કાણું પાડીને
પછી તો ધૂળ=પછી	પાઠ ૧૩.	દુભાવો=નારાજ કરો
કંઈ ચમ પડવાની	મધમાખી=મધ જનાવ	નુકસાન=નુકાડ
નથી	નારી માખી	સ્વાદે=લહેજતથી
		નવાઈ=અચરજ

સાર-કોઈનું ભણું કરીએ તો આપણું ભણું થાય અને

કોઈનું છુટું કરીએ તો આપણું છુટું થાય.

પાઠ ૧૪.	અંગેરી=પેંક પાડવાની	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
મોસાળ=માના બાપનું	મટ્ટી	વાંક=ચુનો; તકસીર
ધર; મામાનું ધર	ઉલટભેર=હોંસથી	સાળું=આપું
આંખટાઠી થઈ=સંતોષ	કેસ=કોકર	હુરખ=આનંદ
થયો.	હોંસભેર=ઉમંગથી	ઉતાવળ=ઝડપ

સાર—(૧) કોઈપણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ. (૨) જેવું આપણું તેવું સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫.	ખેંચતાણુ=ખેંચાખેંચી	સુખેચેન=મઝા
દીંગલી =નાની પુતળી	કાવર=હેરાન	ચોક=દીલગીર
તખતો=આરસો	પજવે=દુઃખ દે	લાજ=આખર
ઝૂટવી લીધો=એકદમ	કુટી બદામ=ખોટીબદામ	ઘટે=ઘોછી થાય
ઝડપ મારી લાઈ ગયો	નજીવી કિંમત	નિંદે=ખોટું ખોટુંબોલે
સરી પડ્યો=લપટી ગયો	સહીઅરો=ખેનપણીઓ	બળવંતા=ભેરાવર
બરડ=ઝટ ભાંગી જાય	કટ્ટા=એક બીજની સાથે	સદા=હંમેશાં
એવો	ખોલવું કે રમવું નહિ તે	લેશ=જરાપણ
પછાડીએ=અફાળીએ	આપણુ=આપણે	કલેશ=કંડાસ
		હોય=કાંઈ

હળીમળીને રહેવા વિષે.

સમજુતી—આપણે બને જણ ભાઈ અને ખેન સંપીને હળીમળીને રમીએ તો સુખ થાય અને મજા પડે, પણ જો લડાએ કે દુશ્મનો કરીએ તો ધણી દીલગીર થાય, આખર ઘોછી થાય, અને લોકો નહારે ખોલે. (૧) હે ભેરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હંમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની બુદ્ધિ આપ) જોથી કરીને કોઈ દિવસ જરાપણ કંડાસ થાય નહિ; ને અમારા દહાડા સુખમાં જાય (૨) છોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોઈ દિવસ કોઈ લડે કે રહે.

નહિ, તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ખીતો ગાય; તે મા ધણી ખુશી
ગાય. (૩) સાર-સાઈ જેન સાથે સર્પી ચાલવું.

પાઠ ૧૬.	ફેરવા=ખસવા	ધીરા=શાંત
રામચંદ્ર=અયોધ્યામાં	ફાંફાં=ખોટી મહેનત	છાના=મુંગા
એ નામના રાજા થઈ	ગણકાર્યુ=માન્યુ	પ્રધાન=વજીર
ગયા તે. હિંદુ લોકો	ડસકાં=રડતાં રડતાં	દર્પણ=આરસી
તેમને પરમેશ્વરનો અવ-	આચકા ખાવા તે	હસરથ=રામચંદ્રના
તાર માને છે	રોણુ=રડવાનું તોફાન	બાપ
ઈ=છા=મરણ	ખીજવાયા=ગુસ્સે થયા	મહારાજ=મોટારાજ
ગમરાટ=ગમરામણ	રડપર=રડવા પર	શ્રી=સાર; શોભાયમાન
છેવટે=આખરે	ગોહ=ખેળો	

સાક—અક્ષલ વાપરી યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.	છોકરી	ફયા=રહેમ; મહેર
વગર વિચાર્યું=વિચાર	પેટે=પોતાને	હિંદીરે=મોડું કરીને
વગરનું	ઓણું આવતું=ખોડું	જન્મ થયો=અવતર્યો
ખોડું=ધણીધણિઆણી	લામતું	લોહીઆણું=લોહીવાણું
કચરો પુંજો=કચરો	પાપ=ખોટાં કામ	ગુસ્સો=રીસ
વર્ગે	આધાર=આશરો;	ખેડું=ગામર ને ધડો
પરવારી=નવરી થઈ	ભરોસો	કંકડા=ટુંકડા
કથા=કથર સંબંધી	સારું=મહું; કહ્યાણુ	સાંગતૂટી=સમન્નય
વારવા	આમણું=આરણુ આમ-	નહિ તેવી
મળતું=પેદાશ થતી	ળની જમીન	ખોલી=ખોલ
શુભરાન=શુભરો	તરફડતું=તરફડીઆં	મૂર્ખ=મેવકુદ
છોકરાંછેયાં=છોકરાં	મારતું	

આપી=ચંડાળ; દુષ્ટ	પુત્ર=છોકરો	વળે=કામ આવે
અમાગણી=કમનસીમ	જીવ=પ્રાણ	જાન=જીવ

વગર વિચાર્યું ન કરવા બાબત.

સમજુતી—જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે, જુઓ, એવાં વગર વિચારનાં કામ કરનાથી બચાના જીવ જાય છે. મરી જાય. (૧) સાર—કતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૧૮.	છાપખાનાવાળા=છાપ-ખાનાનો માલીફ	ડરતો=ખીતો
સંદેશો=ખબર	જોડવણુ=મદોતસ્ત	પંપાળી=હાથ ફેરવી
ખેડગંતો=લગડાતો	ગાર્ડ=સંભાળ રાખનાર	ડર=ખીક
દુઃખી=હેરાન	સરનામું=ડેકાણું	નજીક=પાસે; સેડે
મદદ=માશરો	સ્પેશન=આગગાડી હબી	ઠરાવ=કરાર; થએલી વાત
હુંફાળું=ગરમ	રાખવાનું મુકરર	ઝપાટાખંધ=દોડતો
પરાળ=ભાતનું-ધાસ	દેકાણું	ખતરદાર=હોશિયાર
છાપું=ચાલતા વખતની	ખડખડાટ=અવાજ	આઠ કલાકમાં ૧૫ મિન.
ખતરનોં છાપેલો	સિસોટી=પીસવો	નિઃ બાકી=જાણ વાગે
કાગળ		

સાર—(૧) દુઃખ પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જનાવરોને કળવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ. ૧૯.	માથું મારી=હિંમત કરી	વેગળા=દુર
કેાણી=હાથને વાળવાનો	છાતીવાળો=હિંમતવાન	ખૂઝાડી=વળગાડી
વચ્ચે સંધી	ધરાયો=તરપત થયો	પેટમરી=જોડએ તેટલા
હીમણું=હીમું	હડસેલો=ધકકો	

સાર—(૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. (૨) ધન્યરે આંખથી બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.	દીકરી	ફેરબ દો=બચ્ચાં; હેકરો.
અલીફા=મહમદ પેગંબરના વારસ	ચીતરામણ=ચિત્ર	હાડ=વહાણ
પાદશાહ=મુસલમાન રાજા	તહેનાતમાં=ખીજમતમાં;	અધા=ખુદ; પરમેશ્વર
ફરખાર=રાજકચેરી	હજુરમાં	ગુનો=વાંક; તકસીર
દેખાવડો=રૂપાળો	હેકરવાદી=નાદાની	ઝાફ=સમા
સુખો=સુખેદાર; સરદાર	કારણુ=સમજ; મતલબ	દીલ=મન
નીમણુક=ગોઠવણુ	નામદાર=પ્રખ્યાત;	દીલગીરી=નાખુશ
હુકમ=આજ્ઞા	નામીચો	ઓદા=હકુમત
આસ=જુદો; ખાનગી	ફેરમાવશો=હુકમ કરશો	નીમ્યો=નીમણુક કરી
શાહમદો=પાદશાહનો દીકરો	સમજુતી=સમજણ	કહણુ હેવાનો=દયા વગરનો
શાહમદી=પાદશાહની	મોંએ ચહેલો=વધારે	રહ કરં=ફેરવી નાખું
	ઓળખવાને લીધે ખીજ	આરબ=અરબસ્તાનનો રહેવાસી
	વગર ખેલનાર	
	અરજ=વિનંતી	

સાર—માણસની રીતમાત હિપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે

પાઠ ૨૧.	આસપાસ=આજુબાજુ	ખાનારં જનવર
આંધળો=જેને બે આંખે	કોદલો=ફાડી ખાનારાં	ખોંખારો=અવાજ
દેખાય નહિ તે	જનવર	આરે=અવળે
હંગડો=હુતો	વાધ=ફાડી ખાનારં ચટા	હુવા=આશિષ; આસી
હેકરગીઆ=ખાડા ટેકરા	પટ્ટાવાળું જનવર	વીંદ
આળા=પક્ષીનાં ધર	વરે=કુતરા જેવું ફાડી	ધોરી=મોટો; સગિયા

સાર—એક બીજને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.	જમામાં થઈ બીજી નદી	લોભી=લાલચુ
પડછાયો=ઓળો	કે સમુદ્રને મળે છે તે	તરાપ=કુદકો; છલંગ
સાગોળ=દરવાજો; દર-	કુદકો=છલંગ	ખોળ=સૌધ; તપાસ
વાળ જાસેનો બગર	પૂલ=નદીપરથી જવા	પડાવી=ખુંચવી; છીનવી
સાગ=હિસ્સો	આવવાને બાંધેલો રસ્તો	હાનત જમાડી=પડાવી
પાર=કિનારો; કાઠો	થાક=વિસામો; આરામ	લેવાની ઇચ્છા ફરી
નદી=મીઠા પાણીનો રસ્તો	અદેખો=ખીજનુ સાર	ગુમાબુનું=ખોયું
પર્વત અથવા સરોવ-	જોઈ બળે ઓરો	નાકે=ધારે; ત્રિચારે
રમાંથી નીકળી ઢળતી		

સાર—લોભ કરવો નહિ

પાઠ ૨૩.	રોગ થાય છે તે	ધુકું મૂકી દીધું=ઠોડી
ખરીફ કયું=વેચાતું લીધું	દરકાર=પરવા	દીધું
સુદેહ=વહેમ; શક	ઠાવકું=ડાલું	અમડાયો=અડકાયો
હાડખવા=કુતરા, કેહલાં	ખચકું=ડાકું	ભરોસો=વિશ્વાસ
વગેરેને એક જાતનો	ખામી=કસુર	

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખાયા છતાં ખીજ પર ભરોસો રાખી ચાલી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪.	વિના=વગર	ની વસ્તુ લેવી તે
સાખોટો=મંજો	સખ=સિક્ષા	ચોર=છાની રીતે ખીજ
છાનોમાનો=ગુપચુપ	ભૂતીશ=વીસરીશ	ની વસ્તુ લેનાર
અમાડયું=ખરાબ કયું	ચોરી=છાનીરીતે ખીજ	

પાઠ ૨૫.	હથિયાર	શાલો=ડાલો
કુહાડી=લાકડા ફાવવાનું	સાંપડો=મરદ; પુરુષ	બહાદુર=જોરાવર

ધાવ=ધા	ણીમાં આમ તેમ	વહે=બોલે
સાળે=જુએ	ડોક્યાં કરતાં અને	માથું હલાવી=ડોકું
નીર=પાણી જળ	તેની અંદર સમાઈ	ધુણાવી; ના કહી
તાંહી=ત્યાં	સૂણી=સાંભળી	સંપત=દોલત
નિહાળ્યું=જોયું	સાદ=અવાજ	મહેર=મહેરબાની; દય
માહી=અંદર; માં	હાલાં=હયાળુ	જગનાથ=મમનનોધણી;
કુર્યો=ખીધો	દેવી માતા=દેવી	પરમેશ્વર
મૂલતાં ને સમાતાં=પા-	દેવી માતા=દેવી	

કુહાડી.

સમજુતી—નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઈ જોરાવર ગણે
મદદ બંનેને ને જે કંઈ ચીજ જુએ તે ધા મારીને કાપે, એમ રમતો.
આમને પાદરે તળાવ ઉપર મેળે. (૧) ત્યાં તળાવમાં માછલાએ જરા
પાણી હલાવ્યું તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઈક જોયું તેથી છોકરો
મનમાં ખીધો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ, તે વખતે તે બહુ ધાંટો
પાડીને રડ્યો. (૨) હમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડાલ્યા કરતાં અને
સમાઈ જતાં એવાં હયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને
પાણી ઉપર આવ્યાં. દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ
છોકરો કહે છે કે હે ! માતા મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) ખીજી
વખત સોનાની કુહાડી કાઢી લાવીને બતાવી ત્યારે માથું ધુણાવી ના
કહીને છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી. મને તો મારી કુહાડી
બહુ મને છે. માટે હે ! હયાળુ માણ, તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી
કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી, અને છોકરાં સાથે
બોલ્યાં, છોકરાને કહ્યું કે તને સુખ અને દોલત મળશે ને પરમેશ્વરની
મહેરબાની થશે. સાર-પારકી વસ્તુ પર લોભવું તહિ.

પાઠ ૨૬	ખૂનસુરત=દેખાવડો	મુકામે=ઘેર
હરપુર=મરેલો	હૈત=ધાર; વહાલ	હૈયું બરાધ આવ્યું=
પૈમે ટકે ખાલી=મરીખ;	દેશાવર=પરદેશ	રડવું આવ્યું
પૈસા વમરનો	કપરા=અધરા; સખત	પંપાળતા=હાથ ફેરવતા
હાલત=દશા	લાચાર=નાચાર	બરદાસ=ચાકરી
ખરી મયું=ઓહું થયું	મૂલ=કિંમત	મરવડે=મોજે; પાલવે

સાર-દરેક માણસે પોતાના પ્રાણી પર ધણોજ ધ્યાર રાખવો અને જરા પણ દુઃખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭	લબવ્યું=હરમાવ્યું	વટાવી=ઓળંગી
હરો=પાણીને વહેળો	શરીર=ડીલ	વખોડતું=ચિકારતું
હરાવ=દેખાવ	લલકારવું=લહેકારીને	મોહી પડ્યું હતું=રાજ
આંખ=નજર	બોલવું	થયું હતું
નારાજ=નાખુશ	અમકી=ચોંકી	ફસાવી દીધું=દુઃખમાં
બડબડવું=મનમાં બોલવું	પારખી=ચિકારી	નાખ્યું
		કેડો=પુંઠ

સાર-રાઈપણ ચીજને વગર વિચારે વખોડી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮	અચકાં=ડાકાં	જગાએ બેસી છાટ
શિઆળ=શિમાળવાં	રંગરેજ=રંગારો	ધડે છે તે જગા
શહેર=જેમાં ઊભાંધ ને	જરદી=પીળો	ભટ્ટી=મોટો ચુલો
હારખંધ ધરો હોમ	પાસ=અસર	ધંગધમતા=ધણજ ઉના
અને સારાં સારાં	આંગણે=મારણે	નકલ=ખીજતું બેઠને
જામરો હોમ તે.	કાઠ=પેઠી; લુહાર જે	કરવું તે; કાપી

સાર-કાઠની ખોટી નકલ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૯	ધી=તાવેલું માખણ	ધર
ધરો=જમણવાર; નાત	ધિમર=ઘેરાના બાપતું	મણ=૪૦ સેર

ટાંકણે=ટાંણે; અસરે	લેખવે=ગણે	રંક=ગરીમ
મેળાપ=મુલાકાત	મેંત્રે ભાવે=વણી કિંમતથી	ભારેખમ=ભારેખોખવાળા
અડમડી=મડી	અપ=અરૂર	માન=આમર; ઇજામત
રડયું ખડયું=જવલ્લેજ		

સાર-ભારેખમ થઈ ખુણે બેસી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું એ સારું છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.	તરાપ=છલંગ	ડંકો=ડાઢાઈનું વાજન; નોખત
કુંવર=રાજનો છોકરો	ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી	નિશ્ચાન=ધન; વાવટા
આપકર્મી=આપની કમાઈ ખાનાર	સેના=લશ્કર; ફાજ	દુરમન=શત્રુ
આપકર્મી=પોતાની કમાઈ ખાનાર	ઉપરી=સરદાર	ફાજ=લશ્કર; સેના
રાજપાટ=રાજગાદી	હિંમત=હામ	તક=દાવ
તીર્થ=પવિત્ર જગો	લૂણુ=મીઠું; અનાજ	સરદાર=ઉપરી
ધન=દોલત	ફતેહ=જીત	નાસબાગ=નાસાનાસ
ભાભી=માઈની વહુ	પ્રાર્થના=માગણી	કુંવરી=રાજની છોકરી
વતન=જન્મભૂમિ	તડંગધુમ=ડંકો વગાડતાં	બહાદુરી=હોશિયારી
એચીંતી=એકદમ	તેમાંથી નીકળતો અવાજ	વરમાળ=વરને કન્યા જે માળા પહેરાવે છે તે

સાર-જને પેદા કરી ખાવાની ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧.	ધાસચારો=ધાસ વગેરે	ખાબોચીઉં=પાણી ભરા-એલો નાનો ખાડો
દડકો=ચોપડું પાણી	લહેર=સપાટો	જીવ=પ્રાણુ
તથા જમીનપર રહેનાર પ્રાણી	તડુકતો તડુકતો=મહેકાતી ચાલ ચાલતો	ચદાઉ=કોઈ વખાણુ કરે

તેમ ચઢે તેવી	બેટા=દીકરા	મમત=જુદ; હઠ
કુલાવી=મોટું કરી	બેલ=શબ્દ	ગમ=શક્તિ
		ઉપરાંત=વધારે

સાર-ગમ ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદા પડે.
માટે ગમ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.	ખાદી=મડું લુગડું; દોટી	વાતો ધંધો કરનાર
ભિખારી=મીખમાગનાર	વાત=સાગત	જેમ તેમ=ગમે તેમ
તળાવડી=નાનું તળાવ	મલમલ=ઝાણું સુતરાઉ	બેદરકાર=ખેપરવા; મરજ
લપસી=ખસી; સરી	કપડું	વગરનો
ધ્રુજતો=કાંપતો; થર-	બફારો=પસીનો	કસ=કેસ
થરતો	સાહુકાર=રૂપીઆ ધીર.	જાતે=પોતે

સાર-કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ, કપડાં ગમે તેમ પહેરવાં
નહિ. કસ કે બોરીયાં છુટા ન રાખવાં. ટોપી બરાબર ધાલવી.

પાઠ ૩૩.	દારીને=હાંકીને	વહેળો=નાની નદી
આલસુ=હિંદુની ઉચી	સ્રી=ઐરી	શેતો=શીલા; પથર
જાત	પગલાં=પગનાં તળીઆં	ધોખી=તુગડાં ધોવાનો
ગણેલા=અનુમત મેળ-	તો આકાર	ધંધો કરનાર
વેલા	અંગુડીઆ=પગને અંગુ-	ધોબણુ=ધોખીની બાયડી
સારો=લાયક	ઠે પહેરવાનું ધરણું	રાજમારગ=મોટો રેસ્તો
ધંધો રાજમાર=વેપાર	જોડવાં=પગને અંગુઠે	કુંકડું=પાસે; નજીક
વણુજ	તથા તેની જોડેની	છોક નજીક=પાસાળ પાસે
જડતો=સકતો; માલમ	આંગળીએ પહેરવાનું	ખંતીલા=કાળજીવાળા
પડતો	રૂપાનું ધરણું; વેદ	મિળવ્યા=પેદા કીધા
દેશાવર=પરદેશથીજેદેશ	નિસાની=એધાણી	

સાર-ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર ચિંતાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪.	ધાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા	રંગ=શોભા
મહિમા=મોટાઈ	ઉતરવાનો રસ્તો;	મેદન=ખુદ્દી લાંબી
જગપતિ=જગતનો ધણી.	ઓવારા	પહોળી જગા; યોગાત્ર
પરમેશ્વર	રુઝિઆમણી=શોભિતી	તરતાં=પાણી ઉપર રહેતાં
જગ=દુનિયા	વાટ=રસ્તો	મહી=માં
રચી=જનાવી	શીતળ=ઠંડો	આંખડી=આંખ
રચના=જનાવટ; જોડવણ	સાર=સારી	આવણું=આવાનું; ખોરાક
નવરંગી=તરેહ તરેહના	સૂર્ય=સુરજ	સાથ=સાથે
રંગના	વરસાદ=મેહ	કળા=હીકમત; યુક્તિ
તરપાન=ઝાડનાં પાંદડાં	જૂલતાં=લટકતાં	કળી શકાય નહિ=સમજી
પાંડ=પહાડ	મધુર=કાનને સારું લાગે	શકાય નહિ
કરાડ=કરાડા; ગુફા	એવું; મીઠું	સરજી=પેદા કરી
સિંધુ=દરીઆ; સમુદ્ર	નાદ=અવાજ; સાદ	સરજનહાર=પેદાકરનાર;
સરિતા=નદી	કળા=તેજ; અજવાળું	પરમેશ્વર

પાઠ ૩૪ પરમેશ્વરની મોટાઈ.

સમજૂતી—જગતના જનાવનાર પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ધણીજ સારી જનાવટ કરી છે, તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ધણી જાતના જીવો જનાવ્યા છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતા ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ, અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં, તથા પક્ષીની પાંખો તેણે જનાવ્યાં છે. (૨) પરમેશ્વરે મોટા પહાડો, કરાડાં, દરીઆ, નદી, પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, સહેર અને જંગલના રસ્તાની આ શોભિતી જનાવટ જનાવી છે. (૩) સિંઆળામાં ઠંડો પવન સારી ઠંડક આપે છે, અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નક્કી થયો

જડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફળો લટકતા દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે. વળી પાણીમાંના વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે ! (૭) હે પરમેશ્વર ! તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી એ સારું કર્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખોરાક આપીને બહુ ઉપકાર કર્યો છે, હે ! પેલા કરનાર પરમેશ્વર જેં જીવિત કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર-પરમેશ્વરે માથુસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, માટે તેનો પાડ વાળવા દરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ઉપ.	રહોય=શોભે	ધ્રુવારા=પાણી ઉંચું
શિશાળ=લાંબા પહોળા	કોયલ=કાળા રંગનું	ઉરાડવા માટે બના-
જીજ્ઞેષ=જવાહર રહેલી	મધુર રાગનું પક્ષી	વેલો ધાટ
તથુ=કપડાનું ધર	કલોલ=મળ; ખુશી	નવરંગ=તરેહ તરેહના
તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ	તીતર=તીથુ રાગનું	રંગ
ફેળ=કેળાનું ઝાડ	પક્ષી	
પાંદડવ=પાંદડાં	વિશેષ=વધારે	અપાર=ધણુંજ
વનરપતિ=ઝાડ, છેડ, વેલા વગેરે	બેશ=સરસ; સારી રીતે	મોર=આંખનાં ફૂલ
ધરી=પહેરી	કેસડો=ખાખરના ફૂલનો	કોર=બાજુ
	બોળીને=હલાવીને;	ચાંદની=ચંદ્રમાનું
	મેળવીને	અજવાળું

પાઠ ઉપ. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)

સમજુતી—મોટા વડના ઝાડ પર પથસએલા વેલા તે જાણે

તંબુ ઉભો કર્યો હોયની ! એવું દેખાય છે. તંબુપર જેમ ધન, વાવટા ફરકતા હોય તેમ, કેળ, નાળિયેરી અને તાડનાં ઝાડ ધન ને વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીતે જમીનપર પડે છે, પંજી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ શોભતાં દેખાય છે. (૨) વસંતઋતુમાં જુનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફટીગું નીકળે છે. કોયલ મંદુર સખ્દ બોલે છે; તીતર, કમ્પુતર અને બીજાં ધણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાનાં ફૂલનો કેસુડો રંગ ઘોળાને હોળા રમે છે, એટલે રંગતી એક બીજા પર પીચકારી મારે છે, બાગમાં પુવારા ઉરાડે છે, અને બાગરો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો છંટકાવ કરે છે. (૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે છે, અને ઝાડો પર ધણા તરેહવાર રંગો દેખાય છે; આંખા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણસો લહેજતથી ખુશીથી શીખંડ ખાય છે અને ઠંડું પાણી પીએ છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી થાય છે. (કારણ પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.)

પાઠ ૩૬.

દેકરો=જમીન વધીને
ઉંચી થઈ હોય તે

પડછાયો=ઓળો

ઓળો=પડછાયો

પીડ=વાંસો

ઉગમણી=પૂર્વ; સુરજ

જે દિશામાં ઊગે છે તે

આથમણી=પશ્ચિમ;

સુરજ જે દિશામાં
આથમે છે તે

ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા

તરફ મોં કરી ઉભા

રહેતાં જેણી ગમડાઓ

હાથ આવે તે

દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા

તરફ મોં કરી ઉભા

રહેતા જેણી તરફ

જમણો હાથ આવે તે

ઉત્તર દિશામાં આકાશમાં

જે તારો એકની એકજ.

જગાએ ઝીણો ઊગતો

દેખાય છે તેને ધ્રુવનો

તારો કહે છે.

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? પડ-
છાયો સુરજથી કઈ દિશામાં હોય ? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં
ટુંકો પડછાયો કયારે હોય ? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી ? દહાડે
દિશાઓ શા ઉપરથી જાણી શકાય ? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી
શકાય ? સામસામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭.	મથાળે=ટોચે	જેટલી જગા
બેસતું વર્ષ=કારતક	ધુટ=માર ઇચ; અડધો	મધ્યમાં=વચમાં
સદ્ ૧	ગજ	પગથીઉં=નાની ઓસરી
હાંડી=પંખાની હાથમાં	લાંબાધ=લાંબાપણું	થોર=થુવેરીઆ
પકડવાની લાકડી	પહોળાધ=પહોળાપણું	કરા=ભોત; દિવાલ
મુપ=મરતર	ઇંચ=તરુ; સવાકા	

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા ક્યાં હોય છે ? ઉત્તરની સામે
કઈ દિશા ? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? નિશાળનો
નકશો શી રીતે કાઢશો ?

પાઠ ૩૮.	નિશાન=એધાણુ	તે જગા
ધોરી=સરિયામ	સમજ=સમજણુ; જ્ઞાન	ગોચર=ગાળેને ચરવાની
આગગાડી=વરાળથી	એતર=અનાજ પાકે છે	જગા
આલતી ગાડી		

સવાલ—રસ્તો બતાવવાને એવડી લીટી શા માટે દોરવી ? નદી
જેણી તરફ વહે ?

પાઠ ૩૯.	પોપડો=ઢોરને ચરવાની	ઝાડધણુંહોય એવીવાડી
જગડામાં=ઉજળડ જ-	જગા; ચરો; ખીડ	નિયાણુમાં=ઢળતી
આમાં	આંખાવાડી=આંખાના	જગામાં

ઢાળ=ઢોળાવ	વહેણુ=રેલો પ્રવાહ	મસ=ધણું
ફહેર=દેવળ	ચાલાક=ચંચળ	ઈશાન=ઉત્તર અને પૂર્વ
કાંઠે=કિનારે	પાર=કાંઠો; કિનારો	દિશા વચ્ચેનો ખુણો
ભાડું=કાંઠાપરની ખેડવા	પાળ=કેરણુ	નજરે પડ્યા=દેખાયા
લાયક જમા	ડાંગર=ભાત	મુગમ=સહેલું

સવાણ-પવન કઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું ? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું ? તળાવ કોને કહેવું ? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે ક્યા ક્યા ? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જણી શકાય ? નદી શા કામમાં આવે ? જ.-ત્રીજી ચોપડીના ૪૦ મા પાઠની કવિતા વાંચો. ખુણા કેટલા છે અને તે ક્યા ક્યા ? કઈ કઈ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ ?

પાઠ ૪૦.	મામલતદાર=તાલુકાનો	મળાને થયેલો તે
વાળું=રાતનું જમવાનું	ઉપરી અમલદાર;	તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ
ગમ્યું=ગોઠ્યું	પટેલ તલાટીનો ઉપરી	હુંડી=રૂપિયા મળવાનો
ચોરો=સરકારી ઉતારાનું	ભરણું=પટેલ તલાટીએ	કાગળ; મતીઓડર
મકાન	ખેડૂત પાસેથી મહે-	માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ
મુખી=પટેલ; ગામનો	સુલના રૂપિયા લઈ	માસ્તર
ઉપરી	એકઠા કર્યા હોય તે	ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
ગંધ=ખરાબ વાસ	તલાટી=ગામની વસુલાત	ગેરહાજર=હાજર નહિતે
ખંદોબસ્ત=ગોઠવણ	ઉધરાવનાર	માંદો=બિમાર રોગી
હવાલદાર=પટેલના	રાવણીઓ=વરતણીઓ	હાકાર=અત્રેજી હવા
તાજાનો સિપાઈ	તાલુકો=ધણાં મામ	જાણનાર

સવાણ-ચોરો એટલે શું ? મુખી, તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર, હાકતર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧.	અંગારા=સળગતા	ખેરાક=ખાવાની ચીજો
સોનેરી=સોનાનો રંગ	દાયલા	તાજી=તરતની
જેવો; પીગા	ચળકતો=ઝળકતો	લહેર=સપાટા
ખેડુન=ખેતીનું કામ	હાતજીપાણી=હાંત સાફ	ધંધો=રોજગાર; વેપાર
કરનાર	કરવા તથા મોઢું	જન=માણસ
હુળ=જમીન ખેડવાનું	ધોવું તે	નમનો=આયમનો
ઓખર	ઝાડીને=ઝપટીને	ધોંધાટ=અવાજ

સવાલ-સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદળાંતી કોરો કેવી જણાય છે ? અજવાળું રોમાંથી આવે છે ? સવાર થઈ શાથી જણાય છે ? સવારમાં માણસ પશુ, પક્ષી શું કરે છે ? છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઈએ ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય ? સુરજ ઊગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે તેને શું કહે છે ? (જ. ઝળઝળાઉં) સાંજના દેખાવની વાત કહો.

પાઠ ૪૨.	ગુંગળામ્=ગભરામ્	ચરાવનાર
વાતો=ધુંકનો	ઝપાટો=સપાટો	ધસડી=ખેંચી
જોરથી=ઝડપથી	તોફાન=પવનનું બહુ	ધાન્ય=અનાજ
ઠરી જાય છે=ડંડા પડી	જોરથી વાવું તે	વહણો=મોટી હાડીઓ
જાય છે	હિથલી=ગળડી; ફેરવાઈ	અકળામ્.ણુ=ગભરામણુ
ટિકિટ=દાખલ થવાની	મૂળમાંથી=ઝડમાંથી	વાદળાં=વરાળનો જથ્થો
ચિટ્ટી	ભરવાડ=ધેરો, ગકરાં	

સવાલ-હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે ? બધેજ હવા છે એ સાબીત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કેને કેને છે ? હવા ન હોય તો શું થાય ? પવન એટલે શું ? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે ? પવનનું તોફાન ક્યારે થાય ? પવનથી થતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર—હવા વગર પ્રાણી જીવી શકે નહિ, માટે દયાળુ પરમેશ્વરે તે અધે ઠંકણે બરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩.	નિર્દય=દયા વગરનો	તળાડ=નીચેનો ભાગ
દુઃખ=વીરું મણુ	કંકણ=સંમત	જંતુ=ઝીણું જીવડાં
ચુરો=ભુકો	ગાંગડો=ગટ્ટો	વેહ=છિદ્ર; કાણું
કણુ=રજકણુ	સાંખો=તેજ વગરનો	થર=પડ
છુગ=ગુદાં	કહેણી=કહેતી; કહેવત	ચાંચવો=જમીન ખોદવાનું ઓળર; તીકમ
અક્ષરો=હરફો; દસ્તકો	જન્મ=પેદાસ	હકીકત=વાત
પીગળતો=રસ થતો	હરીઓ=સાગર; સમુદ્ર	

સવાલ—ચાકનો કેમ સહેલાઈથી ભુકો થઈ શકે છે? ચાક પોચો છે તેથી શા ઉપયોગમાં આવે છે? ચાકને બઢીમાં નાખે તો શું બને છે? ચુનો શું કામમાં આવે? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ? પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે પદાર્થ કેવા કહેવાય? જ. દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય? જ. અદ્રાવ્ય. ચાકમાં કેવો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે? જ. છિદ્રાળુ. ખીજ કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે? છિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય કે નહિ? દેવતામાં ન પીગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. ઓગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું? ચાકને ભોંય પર પછાડીએ તો શું થાય? ચાકમાં કોવો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી ભાંગી જાય છે? જ. બરડ. બરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો. ચાક શી રીતે બને છે? જે પદાર્થ જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા પદાર્થ કહેવાય? જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૪૪.	ગાળીને=રસ કરીને	ખાડી=ખટાચવાળી
ટીપે=ધડે	કાતર=કાપવાનું ઓખર	ઝેરી=ઝેરવાળો
પતરાં=ધાતુને ટીપીને	ચંબુ=શિરોઈ	સિક્કા=ચલાણી નાણું
અથવા રસ કરી લાંબા	નાળચાં=નળી	ટંકશાળ=સિક્કા પાડ-
ચોડા બનાવે છે તે	કથરોટ=મોટી ચાળી	વાની જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણુ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે ? સુથાર, લુહાર, કુંબાર, સોની રોના ધાટ બનાવેછે ? તાંબું ક્યાંથી નીકળે ? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? તાંબાના ગુણુ કહો. તાંબાનાં ક્યાં ક્યાં વાસણો બને છે ? તમારા ઘરમાં તાંબાના જે જે વાસણો હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે ? તેનો રંગ કેવો હોય છે ? તે ખાધામાં આવે તો શું થાય ? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચઢે છે ? તાંબાના વાસણુ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે ? કલાઇનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબાના ક્યા સિક્કા બને છે ? ટંકશાળ એટલે શું ? તાંબાનો ઉપયોગ કઈ કઈ ધાતુ બનાવવામાં થાય છે ?

પાઠ ૪૫.	ઓગળીને=રસ ચઢીને.	વાસણુ; ચંબુ
ખાણુ=જમીનમાંથી ધાતુ	મળગરાં=મડવાં; જેના	કાટ=કીટ
વગેરે કાઢવા માટે	વડે બારણું ઉધઠે	કલાઇ=કાંખા સફેદ
ખોદેલો ખાડો	દેવાય તે	રંગની ધાતુ
ઇનામ=ખુશ થઇ આપતું	તાસકો=ઢાંકણું	માંજેલાં=ધસીને સાફ
તે; બેટ	પગલી=લાંબું પીપ	કરેલાં
મેળવણી=મેગ	શિરોઇ=સાંકડા મોઢાનું	સસ્તું=સોંધું

સવાલ—ધાતુમાં ક્યા ક્યા ગુણુ હોય છે ? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે ? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? પિત્તળ શી રીતે બનાવે ? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે ? જસતનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબું ને

પિત્તળ એમાં કહણુ કોણુ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કહણુ ? પિત્તળનું શું શું બને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણુ હોય તેનાં નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ ? પિત્તળના વાસણુને કલાષ કરાવવાનું કારણુ શું ? તાંબું અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણુ કટાય ? ઝાંખું કયું વહેલું પડે ? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ કહો.

પાઠ ૪૬.	ગડી=ગાંઠ	વાટ=રસ્તો
ધાસનું બજાર=ધામની પોઠ	સુગંધ=સારી વાસ	ચમરી=ઝોડ ઉપરની પાંખડી
ચરો=પોપડા; ધાસ	ભોથ=સુગંધીદાર ધાસ	સુંવાળી=લીસી
ઊમવાની જગા; ખીડ	ખુજલી=ખસ	વાસ=સોડમ
કુમળું=નરમ	ધુપેલ=માથામાં ધાલવાનું સુગંધીદાર તેલ	સુપડા=ઝાડકવાને વાંસની ચીપ કે ધાસનું બનાવે છે તે.
છાવામાં=ઠાંકવામાં	અતર=સુગંધીદાર વસ્તુનો કસ	સાદી=ચટાઈ
વણીને=વળ દધને	દરો=એક જાતનું ધાસ; ધરો	પડા=ઝુડી
મુળીઆં=મૂળ	જડ=મૂળ	કુટીને=છુંદીને
ધાર=મણી	ફરી ફરીને=વારે વારે	મૂંજ=સરકટની પાંદડીને
કામ=દરમ	ઉપલાણે=ઉપરના ભાગમાં	પલાળી કુટેલી તે
ઝીંઝવો=એકજાતનું ધાસ		ખાટલા=ઢોળીઆ
ચરાઉ=ચરનારા		
ગંજ=ધાસના ઢગલા		

સવાલ-જે ખેતરમાં દામ ઊગે તે ખેતર. શા કારણથી વઝામું થઈ જાય છે ? દામના મુળીઆં કેવાં હોય ? પાંદડીની કાર કેવી હોય છે ? કુમળું દામ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દામ શું કામમાં આવે ? ઝીંઝવો શું કામમાં આવે છે તે ક્યાં ઊગે છે ? એના મુળીઆ પર શું થાય છે એ જડીને શું કહે છે ?

મોથ શા શા કામમાં આવે છે ? દરો કાઠી નાખવા છતાં ફરીથી
ટ્રેમ ઊભી નીકળે છે ? સરકટ ક્યાં થાય ? સરકટ જનાવરના ખાધામાં
આવે છે કે નહિ ? નહિ આવવાનું કારણ શું ? સરકટની સળાઓ
સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે ? એની પાંદડીને ફૂટીને પલાળે
છે તેને શું કહે છે ? મૂંજ શા કામમાં આવે છે ? કયા કયા ધાસ
ખાઠલા બરવાના કામમાં આવે છે ?

પાઠ ૪૭.	ખાતર=ધાસ, છાણુ	ઢંઢરાં=મીઠું મરચું નાખી
વાપરવા=રોપવા	વગેરે કાઠી ગએલો	જુવાર બાજરીના
સાંઠો=જુવાર વગેરેનો	કચરો	કરેલા રોટલા
લાંમેા દાંડો	પૂરીને=નાખીને	ખસલી=એક ભતનું
પરાળ=ભાતનું ધાસ	લીલ=વગડામાં રહેનાર	ધાસ
ગાંઠ=ગડી	ભત	કડમ=જુવારનો સુકો
સળગ=આખી	નાગલી=માવટો	સાંઠો
પેર=પેરીઉં	સામે=એક ભતના	રાતડીઓ=રાતી જુવાર
ગુચ્છો=ગુચ્છ; જયો	ધાસનું ખી	ખીડ=ધાસ ઊગવાની
નજર કરો=ધ્યાન આપો	થેક=ચીઠા કે કુંભળાનાં	જમીન; ચરો
ખી=ખીઆં	મૂળની ગાઠો	

સલાહ—માજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ધાસની સાથે
સુકાવતો કરો. આપણે અનાજ ખાઈએ છીએ તે શું છે ? ધાસનું
ખી નાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું ? મહીકાઠો ક્યાં
આવ્યો ? મહીકાઠાના લીલ લોક કયું કયું અનાજ ખાય છે ?

પાઠ ૪૮.	એક સામટું=સાથે લાણુ	દાણો=જુવાર, અડદ વગેરે
સખત=ખટ	લાણુ=સુરખ	કોલ=ઢોર ખાંધવાની જગા

નીરં છું=નાખું છું	પાડેલા આડા ઉભા	અન્ન=ખનાજ
છાશ=હાઈમાંપાણીનાખી	લિસોટા	ધરે=પહેરે
વલોવી ખનાવે છે તે	હજીપુણી=હજીમાં લોઢાની	સહે=ખમે; વેડે
કૌવત=ભેર	કોશ હોય તે લાકડું	લઈ=જખરો
ચાકું=હજીના નીચેના	ધુસરી=ખજાની ખાંધે	ઉત્તમ=સૌથી સારી
ભાગમાંનું કોશનીસાથેનું	રહે છે તે લાકડું	પર=પારકો
અણીવાળું લાકડું	છડો=હજીને છેડે પકડવાને ખીલી જેવું હોય	ઉપકારી=આભારી
આળસુ=સુસ્ત	છે તે; હમેડી	દીએ=આપે
સડ=હજીમાંની વચમાંનો	તાત=આપ	શીખ=શિખામણ
લાંબો સોટો; અહાલ	નીપખવે=પકવે	ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે આપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડૂત ધાન્ય ઉપજાવી આખા જગતનું પોષણ કરે છે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ કે એ ધર્મો સ્વતંત્ર છે ને અનાજ જેવી જીવવાને ઘણી કામની વસ્તુને નીપજે છે.

હજીની હદીકત—હજીના મુખ્ય બે ભાગ છે. હજીના પાછલા ભાગને તુંચું અને આગલા ભાગને સેડ કહે છે. સેડની લંબાઈ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે. તુંચું વચમાંથી જડું, નીચેથી અણાદાર, અને ઉપરથી ખાતળું હોય છે, જડા ભાગમાં સેડનો છેડો ધાસે છે. તુંગામાં હજીપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે. હજીપુણી લોઢાની હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણાદાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સેડને ખીજે છેડે ખીસો હોય છે, તેને સંગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુસરં ખાંધે છે. ધુસરં ખજાની ખાંધે પરંબુ કે છે, ધુસરં ખજાની ખાંધેથી ખસી ન જાય

માટે ધુસરાને બંને છેડે લાકડાની સમોલ હોય છે તે બગદની ડોક જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી જલદી ધસાઈ કે ભાંગી ન જાય માટે લોઢાની કરે છે. તુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઠ્ઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો એસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખત ખેડુત છડાપર ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, તેથી જમીન ખોદાઈને પેચી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાલ-હળનું ફોદાંગ પાડી તેના દરેક ભાગપર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

ખેડુત વિષે.

સમજુતી-અરે ! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો માપ ગણાયો છે કારણ કે તું ખેતી કરે છે, તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તું જ જણાય છે (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે, તોજ બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકો વેડે છે અને વળી ધણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જખરો બને છે, અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે, એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નંકી સૈથી સારી છે, વળી તે પાંચકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે સારી પેઢે મહેનત કરશો તો જખરા, સંતોષી અને પાંચકાનું બહુ કરનારા થશો.

સાર-કહેવન છે કે “ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નફરટ નોકરી; નિદાન બીજ એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ.”

પાઠ ૪૮.	ક્યારડા=ક્યારા	ડીલવો=ખમવો
પાળ=કોરણ		ભરડીને=મચડીને
લાલાંછમ=વણાંજ લીલાં	ધર=કમળા છોડ; તર	છોડા=ફોતરાં

સવાલ-ડાંગર શી રીતે વાવે ? ધા. એટલે શું ? ડાંગર ક્યારામાં
શા માટે રોપે છે ? ડાંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે ?
ડાંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે ચોખા થાય છે ?

પાઠ ૫૦.	વેંત=મિલકત	કુકર=શુક
કોલુ=શેરડીનો રસ	આંખ=કમળ	શિઆળવાં=શિઆળ
કાઠનાનો સંચો; કોલ	પીત=પાણીથી થતું	સંભાળ=તપાસ
પડછા=પાંતરાં	કરસણુ શાક વગેરે	પાકટ=પાકી
રસ=રસ	તરકારી=શાક	તાવડો=મોટો પેણો
સંખંધી=નિષે; આખત	માસ=મહીના	છારી=પડ
પેર=ગદેરી		

સવાલ-શેરડી શી રીતે રોપે છે ? શેરડીની આંખ ખતાવો.
કોલ એટલે શું ? કોલુ શેનું બનાવે છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે
કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૫૧.	ભાવ=હોંસ	ભેર=શક્તિ
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક	સારા=સાખ	નમ્મો=દોકટ
વઢવા=સઢવા	લોટ=આટો	હિસાબ=ગણતરી
ધીમા=દાંત	કણુક=રોટલી કરવા માટે	ઉપયોગના=જરૂરના
હિત્તો=સફેદ	ખાંધેલો લોટ	પૈસાદાર=પૈસાવાળા

સવાલ-માંદા અને દાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે
ઉપયોગી છે તેનું કારણ શું ? બાન શી રીતે બનાવે છે ? રોટલી રોની
બનાવે છે ? ધઉની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? મરીબ માણસો ધઉ
કેમ ખાતાં નથી ?

પાઠ ૫૨.	બનાવેલો પુડો	વાપરી=ચિમરી
મધપુડો=મધમાખાએ	લટકતો=ટિંગાતો	કામળો=ગિનનું લુમડું

કુણ્ડી=કુમારો દેવતા;	જન્મ=જિંદગાની	રચે=અનાવે
સળગતાં છાણાં વગેરે	રક્ષણ=અચાવ	તત્કાળ=તરત
ધરખાર વગરનાં=રખડતાં	ડંખ=ચટકો	ચૂસી=શોષી
પારકો=પરાયો; બીજનો	પેસવા=દાખલ થવા	સરે=ચાપ
બીજ=વસ્તુ	હયા=રહેમ	ગુણુ=દાયદો; લાભ
ધરણ=મરણ	કવિતાના અર્થ.	તમામ=અધુન
નર=પુરુષ	હુનર=કસમ; કારીગરી	તજે=છોદી દે
છપુણાવાળાં=છપુણાના	નિશાળ=ડોકાણું	ઉદ્યોગી=મહેનતુ
આકારના	મનોહર=મોહ પમાડનાર	પંકાય=વખણાય

મધમાખી.

સમજીતી-હે ! મધમાખી તુ મહેનતું છે, અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે, (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના ખાનાં જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઈ શકે નહિ) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે, અને તરતજ તેમાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લઈને તું મીણુ બનાવે છે, તેથી એટલે મધ અને મીણુથી ધણું કામ થાય છે અને તે ધણેજ દાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ મોટું ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોકખી દેખાય છે, તેથી તારું જોઈને બધા ડાણા માણસો આજસ છોડી દે છે. (૩) કાડી, કરોળીઆ, અને મંકોડા, વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે.

સાર-માણસે ઉદ્યોગી અને હુનરી થવું.

સંવાદ-મધપુડો કાણુ બનાવે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે ? મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીણુ સેમાંથી બનાવે છે ? મધપુડામાં કેટલી

જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કંઈ કંઈ ? રાણીનું કામ શું છે ? મધપુડાના ખાનાં કેટલાં ખુણાવાળા હોય છે ? ખાના કેટલી જાતના હોય છે ? ઈંડા કયા ખાનામાં મૂકે છે અને તે કાણ મૂકે છે ? મોટા ખાનામાં કયાં ઈંડાં મૂકવામાં આવે છે ? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે ? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે ? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે ? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું ? મધ અને મીઠુનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણ લેવી ?

પાઠ ૫૩.

જેખ=મુસલમાનની એક જાત	નખળું=કમળોર	બીકણુ=બીએ એવો
જાતક=પાણીવાળી જામામાં રહેનાર પક્ષી	જોડાએલાં=સંધાએલાં	ધસીને દોડે છે=દુમલો કરે છે
પીંછ=પીછાં	દાંડ=મેવડા દાંત	માંજર=કલગી
બીકટ=ચિકાચ	અણીદાર=તીણા	દીપે છે=શોભે છે
ભિંજતું=પલળતું	એળી જાય છે=આખું ઉતારી દે છે	ખોતરવાની=ખોદવાની
	જાળવે=સાયને; સંભાળે	વહાણું વાય=સવાર ચાલ
	હાંકી=ધુપાવી	

સવાર—જાતક કેવી જગ્યામાં રહે છે ? જાતકનું શરીર કેમ ભિંજતું નથી ? જાતક શું ખાય છે ? જાતકની ચાંચ કેવી હોય છે ? જાતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઊડી શકતી નથી ? જાતકને કેટલા પગ હોય છે ? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કયાં હોય છે ? આપણે ખણીપર ચાલી શકતા નથી અને જાતક સા માટે ચાલી શકે છે ? જાતક ખોરાકના કંકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરધા અને જાતકની ચાંચમાં ફેર શું ? મરધા ખાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી ? મરધો છે કે મરધી તે શી રીતે ઓળખી શકાય ? મરધા સા માટે ખાણતા

હશે ? મરઘાં કોણ પાળે છે ? મરઘો ક્યારે ક્યારે બોલે છે તે શું બોલે છે ?

સાર—મરઘો બોલે છે તે પરથી સવાર ને બપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪.	માળો=પક્ષીનું ઘર	રઝળાને=રખડીને
કાબરી=કાબર ચીતરી	ખુણેખોચરે=ખુણામાં	ફામદો=ગુણ
રૂ=કપાસમાંથી કપાસીઆ	દરેક ફેરે=દરેક વખતે	વીણીવીણીને=શોધી
કાઠી લીધા પછી ને	ભુરા=આસમાની	શોધીને
રહે છે તે	ટપકાં=ઢાંટ	
તણખલાં=તરણાં	લગી=સુધી	ભો=ખીક; ડર

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે ? ચકલી કેવા રંગની હોય છે ? ચકલીને એક એક પત્તે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કેવી રીતે હોય છે ? ચકલી ક્યાં રહે છે ? માળા શેના બનાવે છે ? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઇંડાં મૂકે છે ? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે ? ચકલી શું શું ખાય છે ? ચકલી દરેક ફેરે કેટકેટલાં ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાનો રંગ કેવો હોય છે ? ચકલી ખેડુને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે ? ચકલીને કોની કોની ખીક હોય છે ? ચકલી ને ચકલો ઓળખવાની નિશાની શું ?

પાઠ ૫૫.	ચપટા=ખેડેલા	બહું ચાહનાર
દેખાવ=શેભા	ભુસું=થુસું	ધણી=માલીક
ગરદન=ખોચા	દાણા=ખનામ	પ્રીતિ=હેત; પ્યાર
કેશવાળી=ત્રોડાની ગરદન	મજલ=મુસાફરી; અંતર	શરત=હોડ; હારજીત
પરના વાળ	પાણીદાર=ખેરવાળી;	ટટી=કામડાની વાડ
નકર=સંગીન	ઝડપથી દોડનાર	કુદાવે=ફલંગ મરાવે
સપાટ=સરખી	અરખી=અરબસ્તાની	જીન=ચામડાનું પલાણુ
લગામ=દોર	નીમકહલાલ=ખાચ તેનું	સવારી કરે છે=મુસાફરી
તીણા=ધારવાળા	બહું કરનાર; ધણીનું	કરે છે.

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે? કેશવાળી કાને હોય છે? ઘોડા સપાટ જમીનપર સપાટાખંધ દોડી શકવાનું કારણ શું? એના કાન કેવા હોય છે? લગામ ક્યાં બાંધે છે? ક્યાં દાંત વડે ખોરાક કાપે અને ક્યાં વડે ચાવે છે? ઘોડો શું શું ખાય છે? નાળ શા માટે જડાવે છે? ઘોડાનો રંગ કેવો કેવો હોય છે? ઘોડાની કમ્પ કમ્પ જાતો છે? ઘોડામાં ક્યાં ગુચ્છ છે? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે?

પાઠ પદ.	ભૂકવું=ગધેડાનું બેલવું	કલાગર=કલા પ્રમાણે
શેડ=સાહુકાર	અડીઅલ=અડી જાય	ચાલનાર
નાળખંધ=નાળ જડનાર	એવું; જીદી; હઠીલું	
ખરી=જનાવરના પગના	ઠોડ=અકકલ વગરનો	દંડુ=નાનો ઘોડો
તળીઆનું હાડકું	નવાધ=અચરતી	ખચ્ચર=ગધેડીને ઘોડાના
ફેર=તકાવત	મહેનતુ=મહેનત કરે એવું	સંગમથી પેદા થયેલો તે
જુમખો=જયો	ધીરજવાળું=દુઃખ	
મોંખારે=હણહણે	ખમનાર	વાળ=નિમાળા; આલ

સાર—ઘોડો, ખચ્ચર, અને ગધેડાનો મુકાબલો—ત્રણેને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીઠ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે, ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીર પર ટુંક વાળ છે. પગને તળીએ ગોળ દાખડા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકાપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા કરતાં ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આખે પુછડે હોય છે. ઘોડા કરતાં ખચ્ચર અને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, તે ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટો હોય છે.

પાઠ પદ	ગાય	ધડ=મોચીથી પગસુધીનો
આકળગાય=પરમેશ્વરની	વાનાં=વસ્તુ	ભાગ

[૩૬]

ડોકું=ધડના ઉપરનો ભાગ	રના કમાનદાર વાળ	ગળું=ખોચીની પછવાડેનો ભાગ
તાળવું=મોઢાની અંદરનો ઉપરનો ભાગ	ખાળે=અટકાવે	વચ્ચેગાળે=વચ્ચેવચ્ચ
ભવાં=મમર: આંખ ઉપર	મૂળ=શરૂઆત	કેડ=કંમર
		ઢીચણુ=ધુંટણુ

સાર—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું (માથા ઉપરનો ભાગ ખોપરી કહેવાય છે. તે પર વાળે ભીગે છે) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું, (મોઢાની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે.) ગાલ, ગળું, ખોચી, દાઢી, અને હડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખંભા, અગ્ર, છાતી, પેટ, કુંટી, પેદુ, કેડ, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીચણુ, નજો, પાટલી, તળીડં, એડી અને ધુંટી છે.

પાઠ પઠ	થાય તે	લખાકો=અવળો
ઈંદ્રિય=જે વડે કોઈ વસ્તુનું કંઈપણ જ્ઞાન	ફીકર=ચિંતા	જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—ઈંદ્રિયો કોને કહેવી ? ઈંદ્રિયો કેટલી છે તે તે કંઈ કંઈ ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. ભારે કે હલકું; ખોચું કે કઠણું; લીસું કે ખરખરડું; ટાઢું કે ઉતુ; અને આકાર. કાન, નાક, અને જીભ વડે પદાર્થ કયા ગુણ જાણાય ? જ. નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રજુદો; જીભ વડે સ્વાદ.

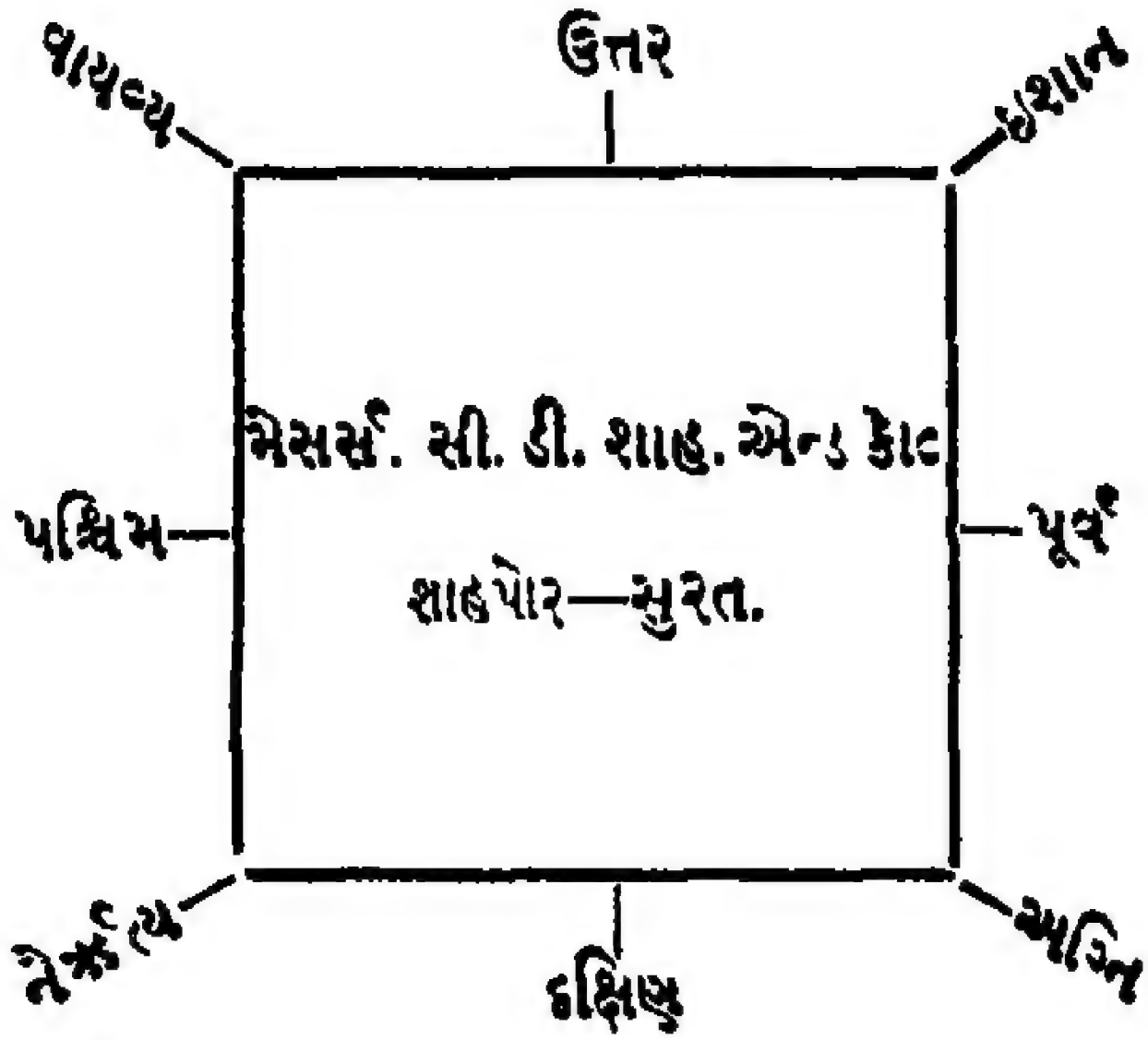
પાઠ ૫૯.	અને વાદળી રંગ	વાનું સુતરાઉ લુગડું
રંગરેજ=રંગારો	ઝાંખા=તેજ વગરના	ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
છુટી=રજ	સેલા=દુપટ્ટા	વત્તા=વધારે
મૂળ રંગ=સાલ, પીળો	સાલ્સો=માયડીને પહેર-	ખુલતા=મહાર પડતા

સવાલ-રંગરેજ શું કામ કરે છે ? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે ? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો ? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું ? લીલો, નારંગી, તપખીરીઓ અને કત્યાઇ રંગ શી રીતે બનાવવો ? ધોળાં રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને ? ઝાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને ? ખુલ્લો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે ? મૂળ રંગથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૬૦.	જંગલી=સમજણ	ગરજ સારે=કામ કરે
હિંચાડો=નાગે; લુગડાં	વગરના	લીંગડાં=ખડાં પડ
પહેર્યા વગરનો	છાત્ર=ઝોડું	જામદાની=ઝીણું બુટ્ટા-
કાંતીને=તાર કાઢીને	રંગદાર=રંગવાળું	દાર લુગડું
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ	ઢાંકણુ=કવર	ખારનો=સુતરાઉ કપડું
છીંટ=તરેહવાળું કપડું	રૂવાંટી=ઝીણા વાળ	ખાદી=દોરી

સવાલ-લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો ? જિન એટલે શું ? જિનનું કયું કાપડ બને ? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતી નથી ? જિન સિવાય બીજાં શેનાં લુગડાં બને છે ? ૩ કયાં થાય છે ? જંગલી લોકો જિન અને રના લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે ? પશુ, પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

ભૂગોળની શરૂઆત

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) દિશાના નામ દો. જ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો ? જ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો. જ. જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આચમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર, અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ, (સ. ૫) રાતે શા વડે દિશા પારખશો ? જ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. જ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં ઊગે છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને

માટે બીજું સાધન છે ? જ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કઈ દિશા જાણી શકાય ? જ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશા ઉત્તર દિશાપર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? જ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કઈ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઈ દિશામાં આવે તે માલમ પડે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? જ. નકશા સામું મેં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર, પગ તરફની દક્ષિણ, જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂચના-ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

પ્રુણા—(સ. ૧) પ્રુણા કેટલા છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) પ્રુણાનાં નામ બોલો. જ. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. (સ. ૩) પ્રુણા પારખવાની રીત બોલો. જ. પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋત્ય, પશ્ચિમ ને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય ભૂગોળના પ્રશ્નોત્તર.

મહેસુલી ખાતું—(સ. ૧) મહેસુલી ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. જમીનની મહેસુલ ઉત્તરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (સ. ૨) ગામની મહેસુલ ઉત્તરાવનારને શું કહે છે ? જ. તલાટી. (સ. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ છે ? જ. મુખી. (સ. ૪) તલાટીના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મામલતદાર. (સ. ૫) મામલતદાર માજિસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? જ. ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે. (સ. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડેપુટી કલેક્ટર. (સ. ૭) આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અને ડેપુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. કલેક્ટર. (સ. ૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? જ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપાલ, ઇરિગેશન, આંધકામ વગેરે

ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (સ. ૯) કન્સેક્ટર ઇન્સાફનું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ. (સ. ૧૦) એક્ટરને પોલિટિકલ એજન્ટ કયારે કહે છે ? જ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે છે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું—(સ. ૧) પોલીસ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લોકોના જનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (સ. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? જ. પોલીસ પટેલ અથવા મુખી. (સ. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. ફોજદાર. (સ. ૪) ફોજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૫) ફોજદાર અને પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(સ. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કદ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. સેકન્ડ ક્લાસ સમજજ કોર્ટ. એના ઉપરીને સમજજ (મુન્સફ) સાહેબ કહે છે. (સ. ૩) શહેરમાં સમજજ કોર્ટો કઈ છે ? જ. ફર્સ્ટ ક્લાસ અને સેકન્ડ ક્લાસ. (સ. ૪) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે, તે તે શું કરે છે ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી ભારે દાવા અને ખુન ચોરી વગેરેનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૫) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? જ. સમજજ અને માજિસ્ટ્રેટ.

વૈદક ખાતું—(સ. ૧) વૈદકખાતું શું કામ કરે છે ? જ. માંદ માણસની માવજત કરે છે, તથા તેમને દવા આપે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? જ. હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટ.

(સ. ૩) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટન્ટના હાથ નીચે કોણુ હોય છે? જ. કંપાન્ડર (દવા આપનાર) (સ. ૪) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટન્ટના ઉપરી કોણુ અને તેઓ ક્યાં રહે છે? જ. સિવિલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

જાહેર આંધકામ ખાતું—(મ. ૧) જાહેર આંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે? જ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પૂલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (મ. ૧) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણુ હોય છે? જ. ઓવરસીઅર. (સ. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે? જ. એક્ઝિક્યુટિવ ઇન્જનેર.

કેળવણી ખાતું—(સ. ૧) આસિસ્ટન્ટ માસ્ટરના ઉપરીને શું કહે છે? જ. મહેતાબ. (સ. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણુ છે? જ. ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૩) ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને મદદ કરનાર કોણુ? જ. આસિ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટરો અને તાલુકા માસ્ટરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(સ. ૧) મ્યુનિસિપાલિટી શું શું કામ કરે છે? જ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાખતી સળગાવવાનું, સડકોપર પાણી છાંટવાનું, શેઠાની સુખાકરી સંભળાવવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (મ. ૩) મ્યુનિસિપાલિટીનો ખરચ સાથી નમે છે? જ. જકાત, જમરવેરો, ધરવેરો, નળવેરો, ગાડીવેરો, વગેરેથી. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલિટી ક્યા ગામમાં હોય અને ક્યા ગામમાં ન હોય? જ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલિટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (સ. ૪) મ્યુનિસિપાલિટીનો કારભાર કેવી રીતે ચાલે છે? જ. સરકાર તરફથી નિમાયતા અને પ્રજા તરફથી મુંડી કલ્પતા સમાસદોથી. (સ. ૫)

એ સમાસદો શા નામથી ઓળખાય છે ? જ. કૌંસિયર. (સ. ૬) મ્યુનિસિપાલીટીમાં સાથી ઉપરી કાણુ અને તેને મદદ કરવાને કાણુ કાણુ હોય છે ? જ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવા ચીફ કોર્પોસર, સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેક્ટરો ને કારકુનો વગેરે હોય છે.

લોકલફંડ ખાતું—(સ. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમારવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (સ. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શેમાંથી ચાલે છે ? જ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે, તે પર દર રૂપીએ સવા આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે. તેમાંથી ચાલે છે. (સ. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? જ. લોકલબોર્ડ. (સ. ૪) લોકલફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે ? જ. લોકલફંડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(સ. ૧) પોસ્ટ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. કામળો, બેંગીઓ, પારસલો, તથા પૈસા એક ગામથી બીજા ગામ લઈ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે. (સ. ૨) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કાણુ કાણુ હોય છે ? કારકુન, સિપાઈ, ટપાલી.

ઉપર સિવાય તારખાતું, જંગલખાતું, સરવૈખાતું, એગ્રિકલચર ખાતું, આખકારી ખાતું, કસ્મ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું, રજીસ્ટર ખાતું વગેરે ખાતાં છે.

વ્યાખ્યા.

શેરી—સામનામી ધરોની હાર હોય તે.

મહોદલો —ધણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

પર—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ.

ગામ—નાનાં નાનાં ઘણા ધરની વસ્તી હોય તે.

કરમો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ જેનાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—સારાં મોટાં બજારો, હોબાંધ અને હારબાંધ ઘણાં ધરો હોય તે.

તાલુકો—ઘણાં ગામો મળીને થયેલો ભાગ. જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેક્ટરના તાબાનો મુક્ક કે જેમાં ઘણા તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ વહાણ મારફતે આવજા થતો હોય તે.

એજન્સિ—નાનાં દેશી રાજ્યોનો જથ્થો.

પોલિટિકલ એજન્ટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકારી.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—ઘણાં હંચા, લાંબા, પહોળા ટેકરા મળી થયેલો ભાગ.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી નિચાણ જગાપર થઈ મોટી નદી અથવા દરીઆને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગબેટ વગેરેનો માલ લાવવા લઈ જવાનો ધોરી રસ્તો. નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠબંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગા.

હવાખાવાનું ઠેકાણું—જ્યાં ચોકખી ને ઠંડી હવા આવતી હોય તે.

જાત્રાનું ઠેકાણું—પવિત્ર જગા કે જ્યાં પુણ્ય જાત્રા આવતા હોય છે.

પેદાશ—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં થતો મુખ્ય પાક.

નિકાસ—ખીજે દેશ જતી ચીજો.

આયાત—પરદેશથી આવતી ચીજો.

ફિલ માટે આપેલી મૂલ્યના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ
ડમ્પેલ્સની ફિલ.

દરેક રમત ૧૧ મુધી કરાવવી જારે ડમ્પેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા
તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાયવા.

હિતુ—જાતી તથા હાથના સ્થાન ખીજવવાનો.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠ્ઠી
માં તરફ લઘ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી માં
તરફથી લઘ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી
લઘ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી
લઘ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેડ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠ્ઠી માં
તરફથી લઘ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨)
ડાબા હાથની મુઠ્ઠી માં તરફથી લઘ ફેરવીને ડાબો હાથ
ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેડ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી
લઘ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા
પાછળથી લઘ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૭) બેઉ હાથ ઉંચા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી મેં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મેં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) (૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ બગલ આગળ લાવતા કોણીઓ પાછલી તરફ.

રમત ૧૯) (૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ પાછળ લાંબા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.

રમત ૨૦) બેઉ પગ વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું. (૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ પગનાં આંગળા આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષરો તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વરે.	ઝગઝગાર.	ચૈત્ર.	દ્રાક્ષ.	દિવસ.
કથું.	લક્ષ્મી.	વૈશાખ.	ડાહ્યો.	ગધેડાનું.
વટેમાર્ગું.	ધ્યાન.	અસાડ.	નિશાન.	મસ્તીમાં.
લક્ષ્મી.	આવણ.	ધોએલાં.	હગલા.	તંમર.
પૃથ્વી.	વસ્ત્ર.	વિખુટા.	અથડાયું.	ખડખડતો.
મર્મશાળા.	દિવાળી.	પિત્તળનાં.	સામ્યશાળી	જક્કી.
હોશિયારી.	પોષ.	મિઠાઈ.	વિદ્યા.	માંડું.
વર્ણન.	સદ.	લકડ.	પુત્રનાં.	હુંફમાં.
અમર.	પખવાડીઆં	પુષ્કળ.	વંઠી.	પિવાડતો.
પૂર્વ.	તિથિઓ.	સુતરાઉ.	ચૌરામાં.	અસામીજ.

ગાધતો.	ઉઠાડયો.	કદા.	ભાંગીતૂટી.	ધૂળમાં.
કૂડવું.	ભૂલથાપ.	નિરે.	વિચાર્યું.	ઘાટે.
સમગ્રવ્યું.	દઢ.	કલેશ.	ગાડું.	કિનારો.
ઉંધ્યા.	છુટીની	રામચંદ્રજી.	રોશન.	અધીરું.
શિખામણ.	મિત્ર	દર્પણ.	સંદર્શો.	વાટમાં.
રિસાળ.	અધુરું.	મીરામ.	સોંપ્યો.	હરખાએલું
મુદત.	સ્વાદે.	કૌશલ્યા.	દુઃખ.	શિખામણ.
રિસાઈ.	કુટુંબના.	ઉઠયો.	ગોઠવણ.	નિહાળ્યું.
ભાડભાંડુ.	સોહામણી.	ધ્રુષ્ટા.	ખડખડાટ.	ડચો.
ઢાંગ.	ગુકસાન.	ગભરાટમાં.	સિસોટીના.	ઝૂલતાં.
યત્ન.	પુતળાં.	ગણકાર્યું.	મિનિટ.	છેયેછાકરે
તૂટલે.	ધાન્યથી.	સર્વે.	દોરકું.	પૈસેટકે,
હિંમત.	ચટણી..	વિચાર્યું.	હીંચકા.	ખૂબસુરત.
ભીડયો.	ઘોતદીમાં.	બ્રાહ્મણ	હિંચોળે.	રૂપીઆ.
છટ્ટી.	કૂટ્યું.	વિદ્યાર્થી	ઢીમણું.	ભૂખ્યો.
અછતસિંહ.	ફૂરેલું.	મૂર્ખ.	ઓઢો.	શીંગડાના.
શિવશંકર.	પસ્તાયો.	ધણિઆણી.	નીમણક.	દોડ્યું.
ચક્રમાં.	ઝૂટવી.	છાકરાંછેયાં	ચીતરામણ	ખડખડાટ.
દોડાદોડ.	ખેંચતાણ.	પ્રધર.	દીલગીર.	સંકટમાંથી.
ધૂમી રહ્યો.	સાહીઅરો.	જન્મ.	રેકાહળોઆ	શિખાળ.

ભર્યા.	દુશ્મન.	પુષ્કળ.	સ્થેર.	મામલતદાર
ગભરાટ.	દેડકો.	પ્રભુનો.	વિન્યા.	હરિભાઈ.
પ્રાણી.	કૂંદતો.	મહિમા.	મુકુંદ.	માસ્તર.
ચઢાપટા.	તકુકતો.	જગપતિ.	કુટપટી.	ટપાલી.
ડીલ.	કુદતું.	સરખવ્યાં.	મધ્યમ.	ધોએલાં.
ભટ્ટીમાં.	ચઢાઉ.	સિંધુ.	પગથીઉં.	દાકતર.
ધગધગતા.	ભિખારીને	સરિતા.	ટખલો.	વનસ્પતિ.
લગ્ન.	ઉતર્થું.	રજિઆમણી	ખુરસી.	ધગધગતા.
પિએરથી.	બૂદ્યો.	સૂર્યનો.	સ્થેશન.	પક્ષીઓ.
ટાંકણે.	ધૂંજતો.	સ્થોય.	નિશાન.	ઢોર.
આપકમીં.	સોભાગચંદ	વનસ્પતિ.	મુકાબ્યું.	ધોંધાર.
આપકમીં.	પહુર્યાં.	નાળિએરી.	વર્ગ.	લક્ષમણ.
સોંખુ.	બ્રાહ્મણ.	પણવ.	ખૂશ.	રામચંદ્ર.
ઉદેસીંગ.	દેશાવર.	વિશેષ.	નિચાણમાં.	મેહું.
ઓચીંતી.	સી.	ચોટા.	ઈંદરલાલ.	સવે.
ઠેકાવી.	અર્થા.	શિખંડ.	ભાડું.	ટિકિટ.
લશકર.	ઠંકાએલાં.	પશ્ચિમ.	અધિકારી.	ધાન્ય.
હિંમત.	અંગુઠીમાં.	દક્ષિણ.	અંધ.	નિર્દય.
પ્રાર્થના.	નિશાની,	હિતર.	બંદોબસ્ત.	દુઃખ.
તડંગધુમ.	કંકડું.	હંમેશાં.	મુસલમાન.	કુમાવી.

અક્ષરો.	સસ્તું.	ધુસરી.	ધન્ધા.	પ્રીતિ.
જાડી.	પાંદડીયું.	અન્ન.	ઈડા.	શરત.
વિષે.	મુળીઆં.	સંતોષ.	રક્ષણ.	ટફીઓ.
જન્મ.	ઝીંઝવો.	લફ.	જંતુનો.	ઉપયોગી.
છિદ્રો.	ચરાહિ.	ઉત્તમ.	હુન્નર.	ખરદાસ.
તાંબું.	ગડીઓ.	ટાંકણે.	મંકેડા.	ત્રાસ.
પિત્તળનાં.	સુગંધ.	ઝપાટો.	ઉઘોગ.	જૂકે છે.
ધંધો.	અતર.	અગિઆર.	ખાખોચીઉં	વહ્યાં.
તાંબાકુંડી.	ઘાંડી.	કુઝર.	ચીકટ.	અડીઅલ.
કથરોટ.	સાદડીઓ.	શિઆળવાં	ભિખતું.	મહેનત.
જુળ.	કુંપડાં.	રંધાઇને.	ઘાંડીઓ.	ઠક્કાગરં.
સિફા.	ગુન્છો.	હિસાબે	ભિંજાઈ.	ટફું.
ટંકશાળ.	સળંગ.	પૈસાદાર.	ખોતરવાની	ખચર.
પૂછયું.	અથાણું.	તત્કાળ.	કુકરેકું.	ધડ.
મેળવણીથી.	કૌવતવાળું	વાધરી.	તણખલાં.	હેઠ.
શિરોઈ.	આળસુ.	ઓઢીને.	ખચ્યાં.	હડપચી.
કટાણું.	કેશ.	ધુણી.	જાંગ.	શી ગડા.
ચળકાટ.		ખગાડયું.	નકર.	કાંકું.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બ્રિટિશ શાળા માટે ત્રિવેદિ વાચનમાળાના અર્થ.

પુસ્તક ૧ લાના	૦-૪-૦	પુસ્તક ૫માના	૦-૮-૬
પુસ્તક ૨ લાના	૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ઠ્ઠાના	૦-૮-૬
પુસ્તક ૩ લાના	૦-૬-૦	પુસ્તક ૭માના	૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના	૦-૭-૦		

વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકોના અર્થ.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	છટ્ટીના અર્થ	૦-૬-૬
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	સાતમીના ,	૦-૧૦-૬
ત્રીજીના ,	૦-૫-૦	કન્યા ૧ લીના ,	૦-૪-૦
ચોથીના ,	૦-૭-૬	કન્યા ૨ જીના ,	૦-૫-૦
પાંચમીના ,	૦-૮-૦	કન્યા ૩ જીના ,	૦-૭-૦

“ હિકટેશન શિક્ષક ”

બાળપોથીનો	૦-૨-૦	ત્રીજીનો	૦-૩-૦
પહેલીનો	૦-૨-૬	ચોથીનો	૦-૪-૦
બીજીનો	૦-૩-૦	પાંચમીનો	૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “મુખગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે
બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજીનાં મનોચત્ર પાંચ આના.
બીજા ધોરણની સુદ્ધિજ્ઞાનની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના.
સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક”
ત્રણ આના.

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” બે આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર-સુરત.

